

NOVAČENJE I VOJNA OBVEZA U DALMACIJI ZA VRIJEME DRUGE AUSTRIJSKE UPRAVE (1814.–1890.)

Tado ORŠOLIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU
Zadar

UDK 355.2(497.5)“18”
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 30. XII. 2004.

U kom se obliku, kada i kako vršilo novačenje te koliko je trajala služba u pokrajini Dalmaciji, pitanja su na koja ovaj rad nastoji donijeti odgovore. O sustavnom novačenju u Dalmaciji možemo govoriti tek od uvođenja popisne novačke službe 1852. kada se i ova pokrajina u potpunosti uključuje u austrijski vojni novački sustav. Novačenje i trajanje službe nepravedno su usmjereni prema nižim društvenim slojevima, osobito seljaštvu. Tek nakon uvođenja opće vojne obveze 1868. trajanje vojne službe vrijedilo je za sve državljane Monarhije jednako, neovisno o društvenom položaju. S uvođenjem domobranstva 1868., koje se 1890. izjednačava s redovnom vojskom, vojna je služba bila moguća i u ovoj oružanoj formaciji, ali sa znatno kraćim rokom službe negoli je to bilo u redovnoj vojsci. Mladići iz Dalmaciji, iako nenavikli na vojnu obvezu, s vremenom su se pokorili sustavu i ovakvom načinu službe u vojsci.

Ključne riječi: *Dalmacija, novačenje, austrijska uprava, XIX. st.*

Uvod

Novačenje mladića iz Dalmacije u redovnu vojsku za prijašnjih uprava – kako za mletačke, prve austrijske ili francuske uprave, tako i na početku druge austrijske uprave – nije bilo obvezno. U to je vrijeme u svim europskim državama, monarhijama ili kraljevinama glavni dio oružanih snaga činila plaćenička vojska koja se popunjavala raznim oblicima vrbovanja. Na takav su način uglavnom novačeni i mladići iz Dalmacije. Međutim, postojao je još jedan oblik novačenja, tzv. zakonski oblik kupljenja u vojsku. To je bio način novačenja gdje je određena pokrajina morala davati zakonom propisani (od strane aktualnih državnih vlasti) broj mladića u redovnu vojsku. Taj se oblik novačenja uvodi i u Habsburškoj Monarhiji krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Dakle, ovo su dva jedina, bolje reći najčešća načina na koji se općenito popunjavala neka od europskih vojski. Uspostavom druge austrijske uprave u Dalmaciji nije se uveo i postojeći novački sustav zakonske obveze novačenja kakav je inače bio u ostalim austrijskim pokrajinama. Najvećim dijelom je to bilo zbog toga što

stanovništvo nije bilo naviklo ni na kakvu obveznu vojnu službu. Drugi je razlog bio što je pokrajina Dalmacija tradicionalno imala “svoju” vojsku u obliku teritorijalnih snaga (*forza territoriale*), koje su se dizale u slučaju napada ili neposredne opasnosti od provale neprijatelja. Teritorijalne snage ustrojene za mletačke uprave još su uvijek zadovoljavale potrebe obrane pokrajine. Osim toga se neposredno nakon uspostave druge austrijske uprave nije mogao odmah primijeniti način novačenja kao u ostalim njenim pokrajinama. Dapače, trebao je proteći određeni proces prilagodbe, kako civilnome tako i vojnome austrijskom upravnom sustavu. Dakako, u interesu je austrijskih vlasti bilo posebice uvesti – osim dobrovoljnog, plaćeničkog – i ono zakonsko (prisilno) novačenje. Istina, u nekim je novozadobivenim austrijskim pokrajinama to provedeno, primjerice u Lombardijsko-venecijanskoj pokrajini 1827. godine. Isti ili sličan model novačenja pokušao se primijeniti i u Dalmaciji, ali u njoj je uvedeno samo novačenje u ratnu mornaricu, no ne i u kopnenu vojsku. Tako je ostalo sve do 1852. kada se konačno i u pokrajini Dalmaciji uvodi zakonsko kupljenje mladića u redovnu vojsku, što nije vrijedilo za dubrovačko i kotorsko okružje, gdje se i dalje novačilo samo u ratnu mornaricu. S obzirom na nepravednost postojećeg novačkog zakona (kojim su mnogi bili oslobođeni od vojne službe), a radi potrebe povećanja brojčanog sastava redovne vojske, neposredno prije stvaranja Dvojne Monarhije vrhovna vojna i civilna tijela Monarhije ozbiljno su razmatrala opciju uvođenja opće vojne obveze. Opća vojna obveza bi vrijedila za sve državljane Monarhije jednako, čime bi se izbjeglo dotadašnje nepravedno novačenje uglavnom mladića iz nižih društvenih slojeva. Prije svega, ovakvim se načinom vojne obveze htjelo znatno povisiti brojčano stanje vojske. To je, čini se, bio jedan od osnovnih razloga uvođenja ovakva tipa vojne obveze. S obzirom na nenaviklost stanovništva Dalmacije na bilo kakvu vojnu obvezu, neposredno nakon uvođenja opće vojne obveze u bokokotorskom kraju izbijaju nemiri i pobuna protiv ove vojne obveze, prvo 1869., a zatim i 1881./82. godine. Nakon toga se i na stanovništvo ovoga dijela Dalmacije ipak primjenjuje opća vojna obveza, jednako kao i u ostaloj Dalmaciji odnosno Monarhiji.

Novačenje u Dalmaciji

Tijekom XIX. stoljeća samo je Pruska (od 1814.) imala sustav opće vojne obveze, dok su ga ostale europske zemlje (osim Engleske) uvele tek 60-ih i 70-ih godina. Za razliku od Pruske, opća vojna obveza u Austro-Ugarskoj uvedena je 1868., u Francuskoj je to učinjeno (doduše privremeno) još za Napoleonove vladavine, odnosno već 1793. godine. Nakon potpunog poraza Napoleonove vojske i opća vojna obveza je ukinuta.¹ U svim ostalim europskim zemljama opća vojna obveza uvodi se

¹ B. VISKOVIĆ – J. VASILJEVIĆ, *Pomorska istorija*, Split, 1986., str. 77. “Francuska revolucionarna armija organizovana je na principu opšte vojne obaveze (*levée en masse*), čime je ukinuta najamnička vojska i stvorena masovna nacionalna armija slobodnih francuskih građana...”

tek nakon francusko-pruskog rata 1871. godine.² Samo je još u Engleskoj zadržan sustav kupljenja, tj. vrbovanja mladića za plaćeničku vojsku, i to sve do Prvog svjetskog rata. U Nizozemskoj, Švedskoj i Norveškoj plaćenička vojska je zadržana samo u nekim rodovima vojske.³

Do 1852. u Dalmaciji se, kao jedinjoj habsburškoj pokrajini u kojoj je stanovništvo oslobođeno od prisilnog novačenja u kopnenu vojsku, uvodi obvezno novačenje po sustavu popisivanja mladića, tzv. *Conscriptions-System*. Od 1852. vojna se obveza potpisivala “za službu na suhu i na moru pod vojenim ugovorom na osam godina”.⁴ Jednako, dakle, za kopnenu vojsku i ratnu mornaricu. Međutim, od 1867. pristupilo se novoj, učinkovitoj i poboljšanoj formuli reorganizacije austrougarske vojske. Svakako je do toga došlo zbog posljedica europskog vojno-tehnološkog napretka i usavršavanja vojske (naročito Pruske⁵), čije tijekove je morala pratiti i Austro-Ugarska. Reorganizaciju je potakla i aktualna zategnuta međudržavna situacija u Europi (Austro-pruski rat

² Postoje različiti izvori o tome kada je uvedena opća vojna obveza u pojedinim europskim državama. Tako npr. E. HOBBSAWM, *Doba kapitala*, Zagreb, 1989., str. 79, kaže, ne navodeći kada, kako je opća vojna obveza postojala u ovim europskim državama: Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Belgiji i Austro-Ugarskoj. U *Vojnoj enciklopediji*, knj. 10, Beograd, 1975., str. 654, stoji kako je opća vojna obveza uvedena u Pruskoj 1814., u Austro-Ugarskoj 1866. (sic. 1868.), u Francuskoj 1872. i u Rusiji 1874.; P. TOMAC, *Ratovi i armije XIX. veka*, Beograd, 1968., str. 525–536. Autor navodi da je opća vojna obveza uvedena u Austro-Ugarskoj 1868., Rusiji 1874. i Italiji 1875. O tome C. GLÜCKMANN, *Heerwesen der österreichisch-ungarischen Monarchie*, drugo izdanje, Beč, 1891., str. 2, kaže: “*Die allgemeine Wehrpflicht wurde in Österreich-Ungarn 1868, in Preußen schon 1814, in den anderen Staaten erst nach dem deutsch-französischen Kriege 1870–1871 eingeführt. Das Conscriptions-System besteht nur noch in Belgien, aber auch in diesem Staate wird seit einiger Zeit die Einführung der allgemeinen Wehrpflicht beabsichtigt. Die Werbung wird gegenwärtig nur mehr in Grossbritannien, sowie (für einzelne Theile der Kriegsmacht) auch in den Niederlanden, in Schweden und Norwegen angewendet.*”

³ C. GLÜCKMANN, nav. dj.; E. HOBBSAWM, nav. dj., str. 41. Jedan od glavnijih čimbenika uspjeha pojedinih europskih vojski svakako se može pripisati pismenosti novaka. Tako Hobsbawm kaže da: “jedan od razloga, i to ne najmanje važan, zbog kojega su Prusi lako pobijedili Francuze 1870.–1871., bila je veća pismenost vojnika.” (Ne)pismenost vojnika je mogla biti i jedan od uzroka poraza austrijske vojske u ratu protiv Pruske 1866. Nepismenost vojnika-novaka u nekim europskim zemljama u 1875. godini (osim Danske iz 1859./60.) bila je: Švedska 1%, Njemačka 2%, Danska 3% Engleska 17%, Francuska 18%, Belgija 23%, Austrija 42%, Italija 52% i Rusija (čak!) 79%.

⁴ Državni arhiv Zadar (dalje skraćeno, DAZd), Štampe, kut. br. 48 (73/48), 1852.; *Cesarska Povelja od 2. veljače 1852.*, List državnih zakona, kom. V, prilog k broju 18, Zadar, 1852., str. 167.

⁵ Austrougarski model ustroja vojske umnogome je bio sličan pruskom modelu. Te se sličnosti najbolje mogu uočiti u: Kolmar von GOLZ, *Naoružani narod*, Beograd, 1904. Razlog sličnosti ustroja austrijske i pruske vojske nalazio se u stoljetnim vezama Pruske s Habsburškom Monarhijom. No, za razliku od Austrije, Pruska je svoj model ustroja vojske uzdigla na višu tehnološku razinu, čime je postala jedna od najvećih europskih, pa i svjetskih sila. Naravno, njenom tehnološkom razvoju prethodio je izuzetno velik ekonomski i gospodarski rast. Uz nagli industrijski razvoj 60-ih (Pruska) i nakon ujedinjena 70-ih godina XIX. stoljeća, Njemačka je postala jedan od najjačih gospodarskih subjekata u svijetu. Osnovni postulati političke i vojne moći neke države ogledali su se u industrijskom potencijalu, tehnološkim mogućnostima i stručnosti. Bez ovih značajki niti jedna država se nije mogla održati u krugu velikih sila. A to je upravo bio jedan od velikih nedostataka Dvojne Monarhije; dakle, zaostatak u industrijskoj utrci za vodećim europskim silama.

1866., nadolazeći Prusko-francuski rat 1870./71., istočna kriza itd.). Očito, sve je to potaklo tadašnjeg austrijskog ministra predsjednika grofa Taaffeja, državnog ratnog ministra, i glavni stožer vojske, na prijedlog o izmjeni postojećega vojnog zakona i stvaranju novoga. U načelu prijedloga s kojim se usuglasila austrijska zastupnička kuća, odnosno zajednički ministarski savjet i Državno ratno ministarstvo, okvirno su predložene sljedeće vojne odredbe: vojnička obveza svih vojno sposobnih austrougarskih državljana na desetogodišnju vojnu obvezu, bez obzira na njihovo konfesionalno ili nacionalno opredjeljenje; smanjenje trajanja vojne službene dužnosti na tri aktivne godine i sedam godina u pričuvni; stalni vojni kontingent od 800.000 vojnika za obje polovice Monarhije; oslobođenje od vojne obveze samo u iznimnim slučajevima; dopuštenje jednogodišnje dobrovoljne službe onima koji su svršili gimnaziju ili neku višu školu; posebne odredbe o vojnoj obvezi za državne i ine činovnike, nastavnike i poljodjelce.⁶

Navedeni vojni prijedlozi usvojeni su u obje polovine Monarhije, a 5. prosinca 1868. sankcionirani (odobreni) su od strane Carevinskog vijeća (za austrijski dio Monarhije) i Ugarskog sabora (za ugarski dio Monarhije). Ovaj temeljni vojni zakon za austrougarsku vojsku objavljen je za pokrajinu Dalmaciju u *Listu državnih zakona* kao *Zakon od 5. prosinca 1868. (Zakon vojeni)*, a u banskoj Hrvatskoj kao *Zakonski članak (XL. 1868.) Ob obranbenoj sili u Zborniku zakona i naredaba*.⁷

Prema odredbama novoga vojnoga ustroja utvrđeno je da se sveukupna “oružana sila” dvojne Monarhije, po članku 2. navedenog zakona, razvrsta na četiri osnovna dijela, i to: a) stalnu vojsku (tj. zajedničku vojsku), b) ratnu mornaricu (bojno pomorstvo), c) domobranstvo, d) pričuvni sastav (glavna, naknadna, vremenska naknadna i očividna naknadna pričuva); “*ova posljednja nije ino, nego naknada za one nedostadke, koji za rata u stalnoj vojski (bojnom pomorstvu) nastanu u pogledu množine, ustanovljene za rat.*”⁸ Zemaljski ustanak,⁹ koji je u neku ruku od 1868. samo formalno postojao (nije utvrđen konkretan zakon o zemaljskom ustanku), posebno je ustrojen zakonom o zemaljskom ustanku tek 1886. U principu, osnovni je zadatak zemaljskog ustanka: “*ako sastavljen bude bit će mu zadaća: podupirati stalnu vojsku i*

⁶ A. S. DABINOVIĆ, Pozadina bokeljskog ustanka god. 1869., *Rad JAZU*, knj. 237, Zagreb, str. 71–72.

⁷ Prevodi ilirski zakonah i naredabah kriepostih za Dalmaciju (dalje, List državnih zakona), kom. 13, br. 150, *Zakon od 5. prosinca 1868., kojim se za kraljevine i zemlje zastupane u vieću carevinskom, uređuje način, dako će ubuduće izpunjavat se dužnost vojena (Zakon vojeni)*, Zadar, 1868., str. 446–460; List državnih zakona, 1868., kom. IV, *Zakonski članak (XL. 1868.) Ob obranbenoj sili (Sankcioniran 5. prosinca 1868.)*, *Sbornik zakona i naredabah za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, str. 130–144.

⁸ ISTO, str. 446; *Vojna dužnost izvadak i tumač obrambenog zakona*, Trst, 1879., str. 14; J. RZIHAUZEK, *Soldaten-Lesenbuch Behelf für Unterofficiers-und Mannschaftsschulen zur Hebung und Pflege des militärischen Geistes*, Beč, str. 114. U principu, ovakva raspodjela vojne službe u Monarhiji ostat će na snazi sve do 1918.

⁹ Zemaljski bi ustanak bio najslabiji, današnjim vojnim rječnikom rečeno, općoj mobilizaciji, ali samo do ograničene starosne dobi. S obzirom na to što se mnogome razlikuje sam smisao djelovanja zemaljskog ustanka od današnje opće mobilizacije, u radu će se ipak koristiti izvorni nazivnik.

*domobranstvo u suzbijanju neprijatelja, ako nastoji u zemlju provaliti, i boj biti š njim ako je jurve provalio.*¹⁰

Budući da su vojnim zakonom iz 1889. učinjene neke izmjene u ustroju vojske, u skladu s tim promjenama sva “oružana sila” Dvojne Monarhije od tada se dijelila na: a) stalnu vojsku, b) ratnu mornaricu, c) domobranstvo i d) narodni ustanak (ili zemaljski ustanak). Nadalje, u istom članku 2. stajalo je “*vojska i domobranstvo imadu kao nerazdielivo sastojstvo svaka naknadnu pričuva.*”¹¹ Naknadna ili dopunska pričuva (*Ersatz-Reserve*), po definiciji iz navedenoga zakona, “*služi kao naknada za one nestadke, koji za rata nastanu u vojsci i u domobranstvu. U osobitih okolnosti može se naknadna pričuva vojske takodjer i u vrieme mira pozvati na aktivno službovanje.*”¹² To je pak značilo da su u austrougarskoj vojsci postojale dvije vrste pričuve: a) pričuva aktivne vojske: deset godina, tj. tri godine u liniji (aktivne službe) i sedam godina pričuve, b) naknadna pričuva: služba (kao neaktivna služba) trajala je deset godina. Od 1889. i domobranstvo je dobivalo svoj posebni novački kontingent, čime se ono u organizacijskom smislu izjednačilo sa stalnom austrougarskom vojskom.

Vojnoj obvezi su bili podložni svi vojni obveznici, državljani Austro-Ugarske Monarhije. Ona je započinjala s navršenom dvadesetom godinom (od 1889. s navršenom dvadesetprvom godinom¹³) i trajala do navršene 32. godine života (izvanredno do 36., u slučaju da vojni obveznik nije na vrijeme stupio u službu).¹⁴ Uopće, da bi mogao stupiti u vojnu službu, svaki je vojni obveznik morao ispunjavati sljedeće uvjete: imati dokaz o državljanstvu (u jednoj ili drugoj polovici Monarhije), potrebne psihofizičke sposobnosti,¹⁵ utvrđenu tjelesnu visinu od “59 palacah Bečke miere” odnosno 155,5 cm

¹⁰ *Zakon od 5. Prosinca...*, str. 447, čl. 9.

¹¹ List državnih zakona, kom. XV, br. 41, *Zakon od 11. travnja 1889., kojim se uvodi novi zakon vojeni*, Beč, 1889., str. 93 (dalje skraćeno, *Zakon od 11. travnja 1889.*). Ovaj zakon ujedno je i uopće jedan od posljednjih vojnih zakona s većim vojnim promjenama u ustroju austrougarske vojske.

¹² ISTO.

¹³ F. SCHMID, *Das Heeresrecht der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Beč – Leipzig, 1903., str. 62; A. WANDRUSZKA – P. URBANITSCH, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band V, Die bewaffnete Macht*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (dalje skraćeno, *Habsburgermonarchie*), Beč, 1987., str. 492.

¹⁴ *Naputak o liječničkom pregledavanju vojnih obveznikah. Propis za izbor i pridjelbu novakah i doknadnih pričuvinah vojske i bojnog pomorstva k raznim vrstim oružja i zavodom vojske*, Budimpešta, 1883., str. 39; C. GLÜCKMANN, nav. dj., str. 25. U Austro-Ugarskoj (od 1889.), Rusiji i Francuskoj mladići su novačeni u onoj godini (od 1. siječnja) u kojoj su napunili dvadeset jednu godinu, dok su u Njemačkoj i Italiji novačeni mladići u onoj godini (od 1. siječnja) u kojoj su napunili dvadeset godina.

¹⁵ *Naputak o liječničkom pregledavanju vojnih...*, str. 5–6. U ovome naputku posebno je opisano na koji se način vrši pregled vojnih obveznika. Tu se kaže da su “*znaci krepka tjelesnoga sastava i trajnoga zdravlja: a) uspravno držana glava, čvrst zatiljak, zdrava boja u obrazu, živahne oči, dobri zubi, čvrste crvene zuberine; b) široka, svedena prsina, jaka i mesnata pleća (lopatice) lagano duboko i sveudilj mirno dihanje; c) jako, pravilno kucanje bila; d) čvrsta, pruživa koža, krepke mišice, jake kosti, siguran hod; e) valjan razmjer tjelesnih udah obće, okretno ruke, zdrave noge; f) slobodna poraba ćutilah.*”

i starosnu dobnu granicu između sedamnaest i trideset šest godina. Čak su i maloljetni mogli pristupiti u vojsku, ali samo uz odobrenje i suglasnost roditelja ili skrbnika.¹⁶

Što se tiče popune vojske, Dvojna Monarhija dijelila se na 15 vojno-teritorijalnih i jedno vojno zapovjedništvo; u njima se nalazilo 106 popunidbenih okružja. Od toga broja, na kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću otpadalo je devet vojno-teritorijalnih zbornih područja i jedno vojno zapovjedništvo u Zadru. Ova su se vojna okružja opet dijelila na 58 popunidbenih okružja. U 58 popunidbenih okružja nalazila su se dva za popunu ratne mornarice, a ostala za popunu kopnene vojske.¹⁷

Pod nazivom popunidbena okružja (ili “popunitbene oblasti”) “*razumjevaju se one oblasti koje su zvane sudjelovati kod popunitbe vojske (bojnog pomorstva) i domobranstva*” (op. T. O. i naknadne pričuve).¹⁸ Dalmacija je podijeljena na dva popunidbena okružja: 22. popunidbeno okružje sa sjedištem okružnog zapovjedništva u Splitu (popunjavali su 22. pješadijsku pukovnicu) i popunidbeno okružje ratne mornarice sa sjedištem popunidbenog okružnog zapovjedništva u Zadru. Popunidbeno okružje br. 22 dalje se dijelilo na sljedeće kotare novačenja – “stavne kotare”: benkovački, kninski, imotski, makarski i djelomice vrgorski kotar. Drugo popunidbeno okružje, ono ratne mornarice, dijelilo se na ove kotare novačenja: zadarski, šibenski, splitski, makarski, metkovski, hvarski, korčulanski i dubrovački kotar (i otoci koji pripadaju ovome kotaru: Molat, Šipan, Lopud i Koločep).¹⁹

Temeljem vojnoga zakona, službena dužnost vojnih obveznika počinjala je “s prvim siječnjom godine, u kojoj mladić navršuje” dvadesetu, od 1889. dvadeset prvu godinu svojega života.²⁰ Novačenje, tj. popunjavanje stalne vojske i ratne mornarice isključivo se provodi: a) okupljanjem vojnih pitomaca koji su se obrazovali u vojnom nastavnom programu, b) pristupanjem dobrovoljaca, c) redovnim novačenjem, d) izvanrednim slučajevima (oni koji se nisu prijavili na vrijeme, dezerteri-“bjegunci” i dr.).²¹

Obavijesti o prijavama mladića za popis u imenik novačenja, svake su godine sastavljali općinski načelnici, a svaki je novak pri tom bio dužan prijaviti se općinskom načelniku pismeno ili usmeno. Popis novaka se vršio svake godine u periodu od 1. travnja do kraja svibnja, a samo novačenje (*uvrštenje*) obavljalo se po utvrđenim razrednim dobima od 1. listopada iste godine. Razredne dobi činili su mladići rođeni od 1. siječnja do 31. prosinca iste godine. Način utvrđivanja razredne dobi radio se tako da su u prvu razrednu dob ulazili mladići s navršenom dvadeset prvom godinom, u drugu

¹⁶ *Objavitelj Dalmatinski*, br. 101, *Zakon sverhu naoružanja* (produžetak), Zadar, 1869.

¹⁷ *Obranbeni zakon i na provedbu istoga odnoseći se naputak*, dio prvi, Popunitba zajedničke vojske te bojnog pomorstva i domobranstva, Budimpešta, 1889., str. 63.

¹⁸ ISTO, str. 64.

¹⁹ ISTO, str. 386.

²⁰ C. GLÜCKMANN, nav. dj., str. 25; *Naputak za izvršbu...*, str. 39.

²¹ *Zakon od 5. prosinca 1868. (Zakon vojeni)...*, str. 449; *Zakon od 11. travnja 1889.*, str. 93.

s navršenom dvadeset drugom godinom itd. Obično su se novačila samo tri razredna doba, od 20, 21 i 22 godine života, a vrlo rijetko i iz četvrtog (samo u slučaju ako se ne bi popunio određeni vojni kontingent za jednu godinu, što se praktički nije ni događalo.²²

Uvid u broj novaka iz dotične općine komisiji za novačenje dostavljao je načelnik općine. Ovaj popisni imenik novaka uređuje se tako da matičari dotične općine predaju popis svih živih mladića (na temelju krsnog lista ili matičnog lista) iz svojih mjesta. Zatim se izvodi imenika dostavljaju načelniku općine, svake godine krajem svibnja. Nakon što se prikupe svi potrebni podatci, načelnik općine određuje datum kada se novaci triju razredbenih doba moraju usmeno ili pismeno prijaviti načelniku općine, tj. općinskom uredu.²³ Uređeni imenik novaka predaje se komisiji za novačenje, a onda slijedi postupak novačenja u vojsku koje se obavlja sustavom ždrijebanja.²⁴

Novačenje je vršila komisija za novačenje koja se u to doba nazivala “vojnopravno povjerenstvo”. “Vojnopravno povjerenstvo” je jedinstvena komisija novačenja za svu vojsku (kopnenu vojsku i ratnu mornaricu). Ona je, nakon što je unaprijed određen datum, dolazila u mjesto novačenja i obavljala novačenje, određujući gdje će tko biti upisan u službu. Komisija za novačenje se s političke strane sastojala od kotarskog kapetana ili njegova zamjenika, jednoga činovnika iz kotarske oblasti, kotarskoga ili gradskoga liječnika, zatim od “dvaju članova kotarskog Zastupništva; gdje ovih nema iz dva člana obćinskoga Zastupništva, u miestu gdje je novačenje,” te u gradovima koji su sami za sebe činili jedan kotar novačenja, od još dva člana općinskoga vijeća.²⁵ Komisija za novačenje od strane stalne vojske sastavljena je od vojnog zapovjednika određenog kotara ili njegova zamjenika, jednoga vojnog liječnika i časnika popunidbenog kotara ili njegova zamjenika. Ukoliko se novačenje vršilo u kotaru koji popunjava ratnu mornaricu, u komisiji je i jedan pomorski časnik. Njima je još od strane domobranstva pridodavan jedan časnik (u rangu bojnika ili nižeg časnika), zadužen za popis.²⁶

Prije samoga ždrijebanja sastavljan je popis prve, druge i treće razredbene dobi. Sam postupak ždrijebanja sastojao se od dva dijela. Ukratko, prvi dio ždrijebanja imao je za svrhu popis rednoga broja za izvlačenje, a drugi dio je izvlačenje papirića s upisanim brojem. Dakle, u prvome dijelu najprije su se, odvojeno za prvu, drugu i treću razredbenu dob, na prazne papiriće popisala sva slova abecede, a zatim su se ti papirići

²² *Zakon od 5. prosinca 1868. (Zakon vojeni)*, str. 453–454; *Vojna dužnost izvadak i tumač obrambenog zakona*, str. 7; *Naputak glede provedbe zakonskih članaka XXVII. od godine 1883. glasećih o vojnoj oprostnoj taksi (Izvadak iz zakonskih članakah XL.: 1868 i XXXIX.: 1882. slovećih ob obrambenoj sili)*, Budimpešta, 1884., str. 20; *Zakon od 11. travnja 1889.*, str. 93.

²³ DAZd, *Spisi kotarskog poglavarstva u Zadru*, 1880., sv. 34, br. 2067.

²⁴ *Naputak za izvršbu zakona o naoružanju*, str. 46–51.

²⁵ ISTO, str. 53 i 89.

²⁶ ISTO, str. 83.

stavljali u neku “neprozračnu posudu”. Potom bi najstariji općinski načelnik izvukao jedan papirić sa zapisanim slovom. Od tog slova, za svaku odvojenu razredbenu dob, čitala bi se prezimena do kraja abecede, a onda bi se preostala prezimena čitala od početka abeceda (slova A) do izvučenog slova. Na primjer, ako se izvuklo slovo M (npr. Marić), onda se prvo od tog slova čitaju prezimena sve do slova Ž (Živković), a zatim preostala slova od A do slova M (npr. od Antić do Marić). Ujedno se ovim postupkom određivao i redni broj izvlačenja, npr. ako je izvučeno slovo M, prvo prezime je Marić i uz njega je upisan broj 1, drugo prezime Nonković br. 2, itd. Marić je u ovome slučaju prvi izvlačio papirić s rednim brojem, koji se odvijao u drugom dijelu ždrijebanja.

Drugi dio ždrijebanja koji je važniji, bio je sljedećeg postupka: na papiriće su upisivani brojevi od jedan pa dalje, i to onoliko rednih brojeva koliko je bilo potrebno novaka za vojsku.²⁷ Na primjer: iz triju razredbenih skupina u pokrajini bilo je pozvano na novačenje ukupno 2.000 mladića. Od tog je broja za Dalmaciju trebalo biti unovačeno 1.200 mladića. Na 2.000 papirića upisivani su brojevi od 1 do 2.000. Za redovnu vojsku određeno ih je 800, a za pričuvu 400 mladića. U slučaju da npr. Marić izvuče broj 799, on je primljen u redovnu vojsku, ako pak izvuče broj 801, ide u dopunsku pričuvu, a ako broj 1.201, onda u domobranstvo. Svi preostali, odnosno oni koji su izvukli brojeve iza 1.200 primljeni su u domobranstvo.²⁸

Neki su zastupnici u Dalmatinskom saboru zapažali određene neujednačenosti kod novačenja iz pojedinih kotara novačenja. Svoje nezadovoljstvo pri novačenju velikog broja mladića u austrijsku vojsku posebno je isticao tadašnji zastupnik dr. Lovre Monti. Prema izjavi Lovre Montija (tada načelnika grada Knina), u razdoblju od triju godina 1.179 mladića uzeto je u vojsku “a ostali koji su se smatrali sposobnim bili su upisani u tzv. *Landwehr*”, tj. domobranstvo.²⁹ Nadalje, on smatra da će tako Dalmacija za vrijeme dvanaestogodišnje službe i novačenja, austrijskoj vojsci preko domobranstva dati vojni “kontingent od preko 14.000 svojih sinova”, što je prema njegovu proračunu iznosilo dvadeset četvrti dio ukupnog pučanstva Dalmacije.³⁰ Prigovor od strane Montija odnosio se na to što se u nekim kotarima novačenja u odnosu na broj pučanstva novačilo više, a u nekima manje mladića. Tako je u kninskom kotaru unovačeno 146 mladića više, u zadarskom kotaru 22 i u šibenskom kotaru 19 više unovačenih, dok je u splitskom kotaru unovačeno 67 mladića manje, u

²⁷ ISTO, str. 60–61.

²⁸ *Vojna dužnost izvadak i tumač obrambenog zakona*, str. 3–5.

²⁹ *Relazioni stenografiche e analitiche, della IX sessione della Dieta provinciale dalmata*, Zadar, 1869., str. 15 (Brzopisna izvješća Dalmatinskog pokrajinskog sabora). Tu Monti kaže: “*Su 342.305 anime, dei nati in tre anni, 1179 giovani venero presi nella milizia; i rimasti, e che si rinvennero idonei, furono iscritti nella cosiddetta Landwehr.*”

³⁰ ISTO; DAZd, *Spisi Dalmatinskoga Namjesništva*, 1872., sv. 54., br. 7499. Brojčano stanje vojske 1872. u gornjoj (okružja Zadar i Split) i donjoj Dalmaciji (okružja Dubrovnik i Kotor) iznosilo je 6.048 aktivnih vojnika.

makarskom kotaru 37 mladića manje itd. Zbog takva načina novačenja, navodeći primjer, premda je makarski kotar po broju pučanstva bio za polovicu manji od zadarskog, ipak je zadarski kotar davao tri puta veći broj novaka od makarskog, a ne dva puta, kako je to zaista trebalo biti. Na kraju kaže da zlo još i ne bi bilo tako veliko kada bi taj danak u krvi bio pravilno raspoređen za sve oblasti jednako.³¹

Zbog navedenih problema u načinu novačenja reagirali su i zastupnici u Dalmatinskom saboru, i to na taj način što su Vladi poslali prosvjednu notu. Međutim, time se nije postigao nikakav posebni učinak jer Dalmatinski sabor ionako nije imao nikakve ovlasti u pitanju vojnoga uređenja.³²

Iz izlaganja zastupnika u Dalmatinskom saboru, a naročito iz *Lista državnih zakona*, vidimo da se broj novačkog kontingenta za svaku godinu kretao između 1.100 i 1.500 mladića. Ostali sposobni vojni obveznici koji nisu neposredno unovačeni u liniju ili pričuvu, ulazili su u domobranstvo. Zbog toga zastupnik Monti i kaže kako će Dalmacija preko dvanaestogodišnje službene dužnosti u austrijskoj vojsci (svih službi skupa s domobranstvom), dati kontingent od preko 14.000 svojih mladića. Taj se zbroj, dakako, odnosio na one iz aktivnog i one iz neaktivnog vojnog sastava.

Broj novaka iz pokrajine Dalmacije uvijek je određivalo Ministarstvo za zemaljsku obranu, koje je utvrđivalo godišnju normu potrebnih novaka. Broj godišnjeg novačkog kontingenta za kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću u 1868. iznosio je 56.548, dok je u 1889. iznosio 60.389 novaka (s domobranstvom 70.389).³³ Od tog ukupnog broja (novaka za stalnu vojsku i ratnu mornaricu) iz Dalmacije je za 1870. i 1872. unovačeno po 1.072 novaka za stalnu vojsku i ratnu mornaricu te 107 za naknadnu pričuvu.³⁴ Ovaj se kontingent novaka za Dalmaciju obično prije i poslije kretao oko navedene brojke. Tako je i 1882. iz Dalmacije unovačeno u stalnu vojsku i ratnu mornaricu 1.039, a u naknadnu pričuvu 104 mladića.³⁵ U 1889. za vojsku i ratnu mornaricu ukupno je unovačeno 1.143 mladića, za domobranstvo 193, te zasebno još 223 (1887. unovačeno 253 mladića) novaka iz domobranskog područja u južnoj Dalmaciji (dubrovačko i kotorsko okružje). Ukupno je, dakle, u 1889. godini iz

³¹ *Relazioni stenografiche e analitiche...*, str. 15.

³² ISTO, str. 16.

³³ List državnih zakona, kom. 12, br. 144, *Zakon od 4. studenoga 1868., kojim se ustanovljuje, koliko će se za popunu vojske godine 1868. uzeti novakah (rekrutah)*, Zadar, 1868., str. 438; *Obranbeni zakon i na provedbu istoga odnoseći se naputak...*, str. 490.

³⁴ List državnih zakona, kom. III., br. 5, *Oznana c. k. Namisništva Dalmacije*, od 19. veljače, br. 2944., Zadar, 1870., str. 23–24; List državnih zakona, kom. II., br. 4, *Oznana C. K. Namjesništva Dalmacije*, od 9. ožujka, br. 2512, Zadar, 1872., str. 5.

³⁵ List državnih zakona, kom. III., br. 4, *Obznana c. k. dalmatins. Namjesništva dne 19. veljače 1882. Br. 1548, kojom se proglašuje zakon za dizanje dotička vojničkog za godinu 1882.*, Zadar, 1882., str. 12.

Dalmacije unovačeno 1.464 novaka.³⁶ U pravilu se godišnji novački kontingent uvijek kretao između 1.100 i 1.500 mladića.

Bitno je naglasiti da se od novačkog godišnjeg kontingenta oko 50% od ukupno unovačenih određivalo za mornaricu. Stoga, kada govorimo o broju unovačenih u vojsku, govorimo o ukupnom zbroju, dakle, kopnene vojske i ratne mornarice. Tako je 1872. u pješadiju unovačeno 452, a u ratnu mornaricu 545 mladića.³⁷ Slično je (u nešto, doduše, manjem postotku unovačenih u pješadiju) bilo i 1890., kada je unovačeno 600 mladića u pješadiju, a 640 u mornaricu.³⁸ S obzirom na to koliko je domaćih ljudi novačeno u mornaricu i s obzirom na to da je Dalmacija tradicionalno vezana uz pomorstvo, katastrofalna je činjenica da je broj časnika Hrvata u mornarici bio izrazito malen. Broj domaćih časnika zastupljenih u ratnoj mornarici, u odnosu na prijašnje razdoblje, izrazito se smanjio u zadnjem desetljeću XIX. stoljeća.³⁹

Na temelju statističkog iskaza o nadopuni oružanih snaga iz 1886., u Dalmaciji je za novačku listu evidentirano ukupno 11.201 mladića rođenih 1866., 1867. i 1868. godine. Od toga je s liste novačenja pozvano iz sjeverne i srednje Dalmacije 9.939, a iz južne Dalmacije 1.272 mladića.⁴⁰ Od ukupno 11.201 mladića u tri godišta, unovačeno ih je 1.908 za stalnu vojsku, naknadnu pričuvu i domobranstvo. Ostali broj sposobnih vojnih obveznika iz triju pozvanih razreda stavljan je u domobranstvo.⁴¹ O tome kazuje i čl. 32. vojnoga zakona iz 1869. gdje stoji: “*Pošto se posvema namiri kontingent za stalnu vojsku i bojno pomorstvo kao i za pričuvu naknadnu, imadu se za bojnu službu sposobni momci od stavljeni tri razreda svakoga stavnoga kotara, što ih bude izviše uvèrstiti u domobranstvo.*”⁴²

Budući da su uspostavljena novačenja u svim dalmatinskim kotarima, ona su za tri razredbena doba izgledala ovako (podatci iz 1886.):⁴³

³⁶ ISTO; *Obrambeni zakon i na provedbu istoga odnoseći se naputak*, str. 490. Od 31. prosinca 1880. temeljem obrambenog zakona ukupni godišnji novački kontingent stalne vojske i ratne mornarice za obje polovice Monarhije iznosio je 103.100 mladića, dok je ukupni godišnji novački kontingent domobranstva (za obje polovice Monarhije) iznosio 22.500 mladića.

³⁷ *Militär statistisches Jahrbuch für das Jahr 1872*, Beč, 1875., str. 30.

³⁸ *Militär statistisches Jahrbuch für das Jahr 1890*, Beč, 1891., str. 32.

³⁹ *Shematismus... für 1890*, Beč, 1889., str. 1005–1033. Tu se najbolje vidi koliko je malo bilo časnika Hrvata.

⁴⁰ DAZd, Spisi registrature Namjesništva (dalje skraćeno, SRN), 1887., sv. 3333, fasc. V A, poz. 696, br. 1056.

⁴¹ ISTO.

⁴² *Zakon od 5. prosinca 1868. ...*, str. 545.

⁴³ DAZd, SRN, 1887., sv. 3333, fasc. V A, poz. 696, br. 1056. *Statistischer Ausweis über die Ergänzung der bewaffneten Macht im Jahre 1886*. U ovome statističkom iskazu o novačenju u oružane snage Monarhije nema odvojenog stupca o novačenju u mornaricu, nego u zajedničkom stupcu stoje *das Heer (Kriegsmarine)*; List državnih zakona, kom. XIII, br. 23, *Obznana c. k. dalmatinskog Namjesništva*, Zadar, 1882., str. 63; *Obrambeni zakon i na provedbu istoga odnoseći se naputak*, str. 386–387.

T. ORŠOLIĆ, Novačenje i vojna obveza u Dalmaciji za vrijeme druge austrijske uprave,
Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 47/2005., str. 305–324.

<i>Mjesta novačenja (vojnoprime postaje)</i>	<i>Kotar novačenja</i>	<i>Unovačeni u vojsku</i>	<i>Unovačeni u pričuvu i naknadnu pričuvu</i>	<i>Unovačeni u domobranstvo</i>
za popunu kopnene vojske				
Obrovac	Benkovac	111	34	23
Benkovac				
Kistanje				
Knin	Knin	139	33	28
Drniš				
Vrlika				
Sinj	Sinj	111	32	23
Imotski	Imotski	73	18	15
Vrgorac	Vrgorac	20	6	4
za popunu ratne mornarice				
Zadar	Zadar	137	45	28
Pag				
Biograd				
Rab				
Šibenik	Šibenik	151	36	31
Skradin				
Omiš	Split	228	78	47
Trogir				
Split				
Brač	Hvar	55	14	11
Stari grad				
Hvar				
Vis				
Makarska	Makarska	29	12	6
Metković	Metković	28	7	6
Korčula	Korčula	38	10	7
Dubrovnik (otoci Molat, Šipan, Lopud i Koločep)	Dubrovnik	11	2	2
Ukupno		1093	327	231
za popunu 81. domobranske bojne		<i>novačeni samo u domobranstvo</i>		
Dubrovnik (kopno)	Dubrovnik			119
Ston				
Cavtat				
Orebić	Orebić			29
za popunu 82. domobranske bojne				
Kotor	Kotor			109
Herceg Novi				
Budva				
Risan				
Ukupno unovačeno u vojsku 1886. (skupa s 81. i 82. domobranskom bojnom)				257
1.908 mladića				

Međutim, u pokrajini Dalmaciji u 1886. godini trebalo je biti unovačeno 1.039 mladića za stalnu vojsku i ratnu mornaricu te 104 mladića za naknadnu pričuvu. Veći zbroj unovačenih koji je vidljiv iz tablice ne treba zbunjivati zbog toga što se redovno događalo se da je unovačen veći broj od predviđenog. Ovi prekobrojno unovačeni stavljeni su, u ovisnosti o broju ždrijeba, u naknadnu pričuvu stalne vojske ili ratne mornarice i domobranstva, ovisno o potrebi. Onaj višak, tj. mladići koji nisu bili unovačeni do svoje 22. godine (do trećeg razredbenog doba), po službenoj su dužnosti (u trajanju od deset godina) onda stavljeni u domobranstvo, tj. naknadnu pričuvu domobranstva.

Na temelju vojnoga zakona iz 1868. utvrđen je ukupan zbroj ratnoga stanja vojske iz oba dijela Monarhije na "*podpun bojni stalež od 800.000 momakah.*"⁴⁴ U ovom je broju i pričuveni sastav. Vojni kontingent stalne vojske i ratne mornarice svakih je deset godina nanovo određivan sporazumom između Carevinskog vijeća i Ugarskog sabora.⁴⁵ Austrijski dio Monarhije (kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću) davao je vojni kontingent od 470.360 vojnika, a ugarski dio Monarhije (zemlje ugarske krune) 329.632 vojnika.⁴⁶ Novački se kontingent u skladu s povećanjem populacije mijenjao svakih deset godina. Tako je od 1878. utvrđen novi vojni kontingent, koji je za obje polovice Monarhije iznosio 950.000, a od 1888./89. povećao se na 1,030.000 ljudi.⁴⁷

Trajanje vojne službe

Oružane snage Austro-Ugarske Monarhije dijelile su se na stalnu vojsku (*das Heer*), ratnu mornaricu, domobranstvo i zemaljski ili narodni ustanak. Stalna vojska i ratna mornarica činile su prvu liniju, domobranstvo drugu a narodni ustanak treću liniju.⁴⁸ U slučaju rata, prvom linijom smatrali su se vojnici koji čine jezgru ratnih snaga. Za sve vojne obveznike vojna je dužnost trajala ukupno dvanaest godina. Prema tome, zajednička stalna vojska (prva linija) se u odnosu na službenu dužnost vojnih obveznika sastojala od: a) linije (*Linie*) – aktivne službe koja je trajala tri godine, b) pričuve (*Reserve*) – neaktivne službe koja je trajala sedam godina, c) naknadne pričuve

⁴⁴ W. WAGNER, *Geschichte des K.K. Kriegsministeriums, 1866–1888*, knjiga II., Beč – Köln – Graz, 1971., str. 49; *Zakon od 5. Prosinca...*, str. 448.

⁴⁵ ISTO, str. 448. "*Bojni ovaj stalež stalne vojske i bojnoga pomorstva ima valjati za prvih dojučih 10 godinah.*"

⁴⁶ ISTO, str. 449.

⁴⁷ *Habsburgermonarchie 1848–1918*, str. 492. Istovremeno je godišnji kontingent u nekim europskim zemljama (u razdoblju između 1880.–1890.) iznosio u Njemačkoj 280.000, u Francuskoj 250.000 i u Rusiji 335.000 vojnika-novaka.

⁴⁸ C. GLÜCKMANN, nav. dj., str. 5.

(*Ersatzreserve*) – neaktivne službe koja je trajala deset godina onima koji su neposredno tu uvršteni.⁴⁹

Najbolji primjer o trajanju vojne dužnosti u stalnoj vojsci pruža nam izvor iz vojne knjižice (*Militär-Pass*) kaplara Petra Stojanovića iz Bogetića (kninski kotar). Podatci iz vojne knjižice Petra Stojanovića govore da je dotični rođen 1869., a unovačen 5. svibnja 1890. (br. ždrijeba 314) u 22. pješačku pukovnicu (petnaesta satnija). Od dvanaestogodišnje vojne dužnosti, proveo je tri godine aktivno u liniji, sedam u pričuvu i dvije godine u pričuvu domobranstva. U pričuvu je prešao (nakon trogodišnje službe u liniji) 31. prosinca 1893., a u domobranstvo 31. prosinca 1900.⁵⁰ Nadalje, pri svakom preseljenju ili uopće kakvom kretanju izvan svoga kotara, P. Stojanović se morao javljati nadležnim općinskim tijelima.⁵¹

U naknadnu pričuvu, nakon što se sasvim pokrije potrebni kontingent za stalnu vojsku i domobranstvo, ulazili su preostali novaci kao *prekobrajci*. Ovi “prekobrajci” razdijeljeni su u naknadnu pričuvu stalne vojske i domobranstva, razmjerno njihovu kontingentu novaka i njihovu broju ždrijeba. Tako su oni s najvišim brojevima ždrijeba unovačeni u naknadnu pričuvu domobranstva, a niži brojevi ždrijeba u naknadnu pričuvu stalne vojske ili ratne mornarice.⁵² U naknadnu pričuvu ulazili su: a) polaznici svećeničkih zvanja, b) polaznici učiteljskih škola i učitelji, c) vlasnici naslijeđenih poljskih dobara (*posjednici obaštinenih gospodarstava*),⁵³ d) oni koji su zbog obiteljskih problema oslobođeni od aktivne djelatne službe, e) oni s ograničenim sposobnostima, f) višak od novačkog kontingenta (već spomenuti tzv. “prekobrajci”), g) oni koji su izvršili vojnu službu u stalnoj vojsci (te su premješteni u naknadnu pričuvu domobranstva).⁵⁴ Naknadna pričuva je, možemo konstatirati, bila privilegirana vojna službena dužnost i dotični, osim onih pod f), bili su oslobođeni “od priziva na iznimno aktivno službovanje.”⁵⁵

⁴⁹ *Zakon od 5. prosinca 1868. ...*, str. 446; *Obranbeni zakon i na provedbu istoga odnoseći se napatuk*, dio prvi, Budimpešta, 1889., str. 65; List državnih zakona, kom. XVIII, br. 45, *Naredba ministarstva za obranu zemaljsku od 15. travnja 1889., na provedbu zakona od 11. travnja 1889. (drž. zak. lista br. 41) kojim se uvodi novi zakon vojeni*, Beč, 1889., str. 113.

⁵⁰ DAZd, *Zločin dezertstva, Posadni sud u Zadru*, 1890., kut. br. 5, br. predmeta 35 (Vojna knjižica, str. 1–5).

⁵¹ ISTO, str. 7.

⁵² *Zakon od 11. travnja 1889.*, str. 95, čl. 15.

⁵³ ISTO, str. 95 i 100. “*Posjednici naslijeđenih poljskih gospodarstava, ako na istih redovito prebivaju, ako sami gospodare i ako prihod (lietina) od gospodarstva dotiče za samostalno uzdržavanje jedne porodice od pet glavah, a da za četiri puta nenadilazi toga prihoda, imaju se uvrstiti u naknadnu pričuvu. Onaj koji izgubi pravo na ovo pogodovanje u izpunjenju vojene dužnosti, imade se – na koliko po redu svojega ždrijeba ili kao manje sposobni nespada u naknadnu pričuvu – izlučiti iz iste te je obvezan odmah izpuniti prezentnu službu, na koju je dogodice još obvezan po svojem stavnom razredu.*”

⁵⁴ ISTO, str. 95; *Zbornik zakona i naredaba*, kom. XI, br. 32, Zakonski članak V. 1890. zajedničkoga sabora o domobranstvu, Zagreb, 1890., str. 328.

⁵⁵ ISTO.

Svi naknadni pričuvnici (osim polaznika svećeničkih zvanja) morali su proći jedino osmotjednu vojnu obuku i povremeno sudjelovati u vojnim vježbama. Osim toga, kako bi se mogla pravovaljano voditi evidencija o brojčanom stanju, svi nedjelatni vojni obveznici (trajni dopusnici,⁵⁶ pričuvnici i naknadni pričuvnici) morali su jednom godišnje dolaziti na kontrolnu smotru (“preglednu skupštinu”).⁵⁷

Oni vojni obveznici koji su neposredno uvršteni u naknadnu pričuvu, prolazili su samo osmotjednu vojnu obuku, “nu preko toga se u vrijeme mira imadu ostaviti u nedjelatnom službovnom odnošaju, te se ne mogu niti za razdobne vježbe pritegnuti.”⁵⁸ Ovdje stoji da se naknadni pričuvnici ne moraju zvati na vojne vježbe. No, tu se isključivo misli na one naknadne pričuvnike koji su nakon trećeg dobnog razreda bili “oprosteni od vojne službe” te sačinjavali “očevidnost naknadne pričuve” i time nisu morali dolaziti na povremene oružane vježbe.⁵⁹ Inače jasno stoji (u vojnoj knjižici iz 1890.) da je svaki pričuvnik i naknadni pričuvnik dužan doći na tri vojne vježbe u oružju, od kojih će svaka trajati najdulje četiri tjedna. Naknadni pričuvnici su bili pozivani na vojne vježbe u trećoj, petoj i sedmoj ili petoj, sedmoj i devetoj godini službene pričuvne dužnosti.⁶⁰

Pričuvnik je bio dužan obaviti vojne vježbe u drugom, četvrtom i šestom pričuvnom godištu. Tako npr. mladić unovačen (s dvadeset godina) 1870., odsluživši tri djelatne godine od listopada 1870. do prosinca 1873., biva prebačen u prvo pričuvno godište 1874., zatim u drugo 1875., treće 1876., četvrto 1877. peto 1878., šesto 1879. i sedmo 1880. Stoga pričuvnik iz navedenog primjera prolazi oružane vježbe u drugom pričuvnom godištu 1875., četvrtom 1877. i šestom 1879.⁶¹ Pričuvnici (kao i naknadni pričuvnici) ostalo su vrijeme provodili kod svojih kuća obavljajući svoje domaćinske i poljodjelske poslove. Vojni obveznik je nakon desetogodišnje vojne službene dužnosti u stalnoj vojsci, tri godine u aktivnom sastavu i sedam godina u pričuvi, prebačen u pričuvni sastav domobranstva, u trajanju od dvije godine.⁶²

⁵⁶ List državnih zakona, kom. II, br. 2, *Obznana c. k. dalmatinsk. Namjesništva dneva 11. prosinca 1887. s kojom se na opće znanje donša izvod novog naputka za c. kr. vojsku i c. kr. ratnu mornaricu*, Zadar, 1888., str. 5. Trajni dopusnici “su one nedjelatne osobe vojno obvezane momčadi, koje ili su još podvržene redovitoj, dotično zakonito produženoj službi ili prisustvuju djelatnoj službi produženoj preko zakonite dobe.”

⁵⁷ ISTO, str. 47.

⁵⁸ *Naputak glede provedbe zakonskih članakah XXVII., od godine 1880.*, str. 20–21; F. SCHMID, nav. dj., str. 75; C. GLÜCKMANN, nav. dj., str. 25.

⁵⁹ *Vojna dužnost izvadak i tumač obrambenog zakona*, str. 13–14; F. SCHMID, nav. dj., str. 75; C. GLÜCKMANN, nav. dj., str. 25.

⁶⁰ DAZd, *Zločin dezerterstva, Posadni sud u Zadru*, 1890., kut. br. 5, br. predmeta 35 (Vojna knjižica, str. 34–35).

⁶¹ *Vojna dužnost izvadak i tumač obrambenog zakona*, str. 30.

⁶² C. GLÜCKMANN, nav. dj., str. 25–26.

Službena dužnost u ratnoj mornarici (prva linija), za razliku od kopnene vojske, nešto je drugačija i ona je od 1889. izgledala ovako:

- linija – aktivna služba četiri godine,
- pričuva – neaktivna služba pet godina,
- pomorska vojska (*Seewehr* – zamjenjuje službu domobranstva i naknadne pričuve), ovdje je neaktivna služba trajala tri godine. Oni koji su unovačeni u ratnu mornaricu nisu morali obavljati službu u ostalim rodovima vojske, nego su svoju cjelokupnu vojnu dužnost izvršavali u ratnoj mornarici.⁶³ Inače je službena dužnost u ratnoj mornarici do 1889. bila ista kao i u stalnoj vojsci, tri godine aktivno u liniji i sedam godina u pričuvi.⁶⁴

Službujućeg sastava u zemaljskom ili narodnom ustanku u mirnodopsko vrijeme nije ni bilo, već je sastavljano samo u vrijeme rata. Osnovna zadaća zemaljskog ustanka je “da u vrijeme rata podpomaže vojsku, ratno pomorstvo i domobranstvo.”⁶⁵ Zemaljski ustanak se sazivao samo u slučaju rata, i to isključivo na zapovijed cara. U ovaj sastav ulazili su svi oni sposobni vojni obveznici “koji ne spadaju ni u c. kr. vojsku, vojno pomorstvo ili naknadu pričuvi ni u c. kr. domobranstvo, od početka godine, kada navršuju 19. godinu, pa do konca godine kada su svršili 42. godinu svoga života.”⁶⁶ Ukupno su vojni obveznici zemaljskog ustanka (od 19. do 42. g. života) činili 24 dobnih razreda. Međutim, treba reći da su svi oni koji su svršili dvanaestogodišnju vojnu službenu dužnost, bilo u stalnoj vojsci (ratnoj mornarici), bilo u domobranstvu, premješteni u zemaljski ustanak (tj. stavljani su na popisnu listu) još idućih deset godina.⁶⁷

Zemaljski ustanak (treća linija) se u slučaju rata dijelio na:

- prvi poziv (I. kategorija za dopunu vojske i domobranstva, II. kategorija za sastavljanje posebnih bojnih zemaljskog ustanka i III. kategorija za službe tehničke, administrativne, zdravstvene i dr. naravi); u ovaj poziv je ulazilo devetnaest dobnih razreda, tj. svi oni koji su navršili 19 pa do 37 godina života,

- drugi poziv (I. kategorija za sastavljanje posebnih bojnih zemaljskog ustanka i II. kategorija za pomoćne službe u tehničkim, administrativnim, zdravstvenim i drugim odjelima), u ovaj poziv ulazilo je pet dobnih razreda, tj. oni koji su napunili 38 pa do

⁶³ ISTO, str. 26; *Vojna dužnost izvadak i tumač obrambenog zakona izvadak i tumač...*, str. 5; *Habsburgermonarchie 1848–1918*, str. 492. Do 1889. služba u mornarici trajala je tri godine u liniji i sedam godina u pričuvi.

⁶⁴ *Zakon od 5. prosinca 1868. ...*, str. 446, čl. 4.

⁶⁵ *Zakon od 11. travnja 1889.*, str. 93; O. J. SCHMID, *Zakoni i propisi za zemaljski ustanak u Austro-Ugarskoj uz razrješenja dužnosti, prava obveznika zemaljskog ustanka u ratu i miru*, Zagreb, 1886., str. 8.

⁶⁶ O. J. SCHMID, nav. dj., str. 6.

⁶⁷ List državnih zakona, kom. LXVI., br. 193, *Propis o ustrojbi narodnog ustanka za kraljevine i zemlje, zastupane u vieću cesarevinskom, izuzev Tirolsku i Vorarlberžku. Naredba ministarstva za obranu zemaljsku od 20. prosinca 1889.*, Beč, 1889., str. 485.

42 godine života.⁶⁸ Prema podacima iz 1889. u Austro-Ugarskoj je bilo “oko 4,5 milijuna momaka” koji su pripadali zemaljskom ustanku.⁶⁹

Aktivna vojna služba u austrougarskoj vojsci, kako smo prethodno prikazali, mogla je trajati najduže do tri godine u stalnoj vojsci (četiri godine u mornarici) ili jednu godinu za jednogodišnje dobrovoljce te dvije godine u domobranstvu. Ostale službe, kao što su pričuva i naknadna pričuva (bilo stalne vojske, ratne mornarice ili domobranstva), bile su neaktivnog karaktera. Ovo je bila temeljna razlika između aktivne (djelatne, prezentne) i neaktivne (nedjelatne) službe u austrougarskoj vojsci. To znači da su svi oni koji su direktno unovačeni ili naknadno prebačeni u pričuvu ili naknadnu pričuvu, ostajali kod svojih kuća i nesmetano obavljali svoje poljodjelske i kućanske poslove. Oni su samo pozivani na tri vojne vježbe u trajanju najduže do četiri tjedna i povremeno na kontrolne smotre. Pri tom su, dakako, svi pričuvnici popisani u vojnu evidenciju općinskih odnosno kotarskih zapovjedništava.

Pri ulasku u vojsku od 1. listopada (dvanaestogodišnju službenu dužnost), svaki je novak najprije dolazio u vojarnu. Nakon toga slijedila je obuka i obrazovanje u satnijama koja je trajala devet mjeseci, zatim u bojni jedan mjesec i naposljetku tri tjedna u pukovnji. Na kraju prve godine u službi izvršena je priprema za jesensku vojnu vježbu. Nakon jednogodišnjih obuka i vojnoga obrazovanja dolazile su još dvije godine aktivne vojne službe.⁷⁰

Za one koji su primljeni u naknadnu pričuvu obuka je trajala osam tjedana. Osmotjedno vojno obrazovanje vremenski je dovoljno da vojnici-novaci svlada osnovne vježbe. Kako bi S. S. Kirinski rekao: “*Izkustvo uči da je vrijeme od osam sedmica sasvim dovoljno, novaka tako uzposobiti i upoznati ga s njegovim dužnostima, da se može u satniju uvrstiti.*”⁷¹ Praktična i teorijska nastava trajala je naizmjenično, tako da je vojniku ostajalo vrlo malo slobodnog vremena, svega dva sata za objed i “tri sata u večer jedino za svoju zabavu”.⁷²

⁶⁸ O. J. SCHMID, nav. dj., str. 8 i str. 19–20; G. ANGER, *Illustrierte Geschichte der k.k. Armee*, III. dio, Beč, 1887., str. 1431. Zemaljski ustanak nije bio u potpunosti uređen 1868., nego se samo spominje sljedeće pod čl. 9. (*Zakon od 5. prosinca*, str. 447): “*Ako bude sastavljen narodni ustanak bit će mu zadaća: podupirati stalnu vojsku i domobranstvo u suzbijanju neprijatelja, ako nastoji u zemlju provaliti, i boj biti s njim, ako jurve provalio. S toga narodni ustanak kao celoviti diel vojske stavlja se pod zaštitu po pravu međunarodnom.*” Zakon o ustroju zemaljskog ustanka za oba dijela Monarhije u potpunosti je uređen tek 1886. i 1889. Za ugarski dio Monarhije zemaljski ustanak je djelomično uređen 1868. *Zakonskim člankom (XLII. 1868.) O pučkom ustanku*, u: *Zbornik zakona i naredaba*, str. 152–153, za puni naziv lista vidi bilj. 46. Međutim, i ovaj je zakon o pučkom ustanku iz 1868. zamijenjen onim iz 1886.

⁶⁹ O. J. SCHMID, nav. dj., str. 76–78. I ostale europske države su imale ustrojen zemaljski ustanak. Tako je Njemačka brojala 3.000.000, Rusija 7.500.000 milijuna, Francuska 710.000, Italija 1.360.000, Turska 400.000, Nizozemska 70.000, Norveška 70.000, Danska 70.000, Rumunjska 150.000, Srbija 96.000, Bugarska 35.000 i Grčka 80.000 pripadnika zemaljskog ustanka.

⁷⁰ I. DEÁK, *Der k.(u)k. Offizier 1848–1918*, Beč – Köln – Weimar, str. 130.

⁷¹ S. S. KIRINSKI, *Obučevnik ces. kralj. pješačva*, Sisak, 1871., str. 275.

⁷² ISTO, str. 276.

Svakome je vojniku prema propisima kosa sprijeda ošišana na 4,5 cm, a straga na 2,5 cm. Običnom su vojniku u prostoru vojarne dodijeljena 4,5 m². Desetnici su imali 6,2 m² rezerviranog prostora, te dodatno jednu poluokruglu zavjesu za krevet. Dočasnici su živjeli po dva ili tri u odvojenoj sobi.⁷³ Kreveti vojnika bile su slamarice napunjene s 22,4 kg slame, a svaka četiri mjeseca nadopunjavali su ih s 11,2 kg slame. Dnevna porcija kruha iznosila je 75 dag, a porcija mesa oko 20 dag. Zajutak se sastojao od juhe, koju su vojnici sami pripremali, a sadržavala je 30 dag brašna, 11 g masti i usitnjeni kimon (vrsta začina). Mjesečna porcija duhana iznosila je osam pakovanja po vojniku, za što su im se odbijala četiri novčića (*Kreuzer*) od plaće. Dnevna vojnička plaća bila je šest novčića, a nakon svih odbitaka njima je ostajalo tek 0,75; dakle, niti jedan puni novčić. Dnevna plaća dočasnika varirala je od 10 do 35 novčića (35 novčića dobivali su narednici) sa svim dodatnim troškovima. Jedna od prednosti dočasničke službe ogledala se u tome što im je nakon dvadesetogodišnje aktivne službe u vojsci bilo osigurano mjesto u javnoj službi, npr. portira, glasnika ili policajca.⁷⁴

Kada se sagleda cjelokupna situacija oko vojne službene dužnosti u austrijskoj vojsci, možemo ustvrditi da je aktivna (djelatna) služba vremenski ipak bila duga. Dugotrajna i teška služba pod često brutalnim nadzorom dočasnika, a koja se ponekad dnevno odvijala od četiri sata ujutro do sedam sati navečer, nije mladim vojnicima ulijevala osobit moral. Unatoč dugotrajnoj i teškoj službi, postojale su i određene pogodnosti. No, te zakonske pogodnosti rijetki su poznavali jer je tada većina težaka bila nepismena. Jedina je sreća bila što su unovačeni mladići u stalnu vojsku ipak raspoređivani u dalmatinsku pješačku pukovnicu br. 22, čije su bojne bile smještene po dalmatinskim okružjima. Oni unovačeni u ratnu mornaricu također su uglavnom ostajali u pokrajini Dalmaciji. Ponajbolje je pak bilo onima unovačenim u domobranstvo; oni su svoju službenu dužnost obavljali u domobranskim bojnama koje su se nalazile u njihovu kotaru.

Prema tome, unovačeni mladići iz Dalmacije za vrijeme obavljanja vojne službe bili su razmješteni u svojoj pokrajini, neki čak u svom kotaru. Onima pak iz pokretne bojne (*mobiles Bataillon*), koji su mogli biti prebačeni u neke druge pokrajine, bilo je najteže. Međutim, i pokretne su bojne mogle koji put ostati u svojim pokrajinama. Tako imamo slučaj da su 1890. (kako smo prethodno naveli) sve četiri bojne dalmatinske pješačke pukovnije (svaka je pukovnija sadržavala četiri bojne) br. 22 raspoređene u Dalmaciji.

Postojala je mogućnost djelatne jednogodišnje dobrovoljne službe, a u nju su mogli stupiti jedino oni koji su svršili ili se upisali u gimnaziju, višu gimnaziju ili visoku školu (npr. razne akademije, medicinsku, veterinarsku itd.). Jednogodišnja dobrovoljna djelatna vojna služba je takva služba u kojoj se vršila vojna izobrazba za časnike pričuvnog sastava i neaktivne domobranske časnike.⁷⁵ Osim toga, liječnici su npr. mogli

⁷³ I. DEÁK, nav. dj., str. 130.

⁷⁴ ISTO.

⁷⁵ *Zakon od 11. travnja 1889. ...*, str. 97.

službovati jednu godinu u vojnoj bolnici, dok su veterinari to mogli u nekoj od konjaničkih postrojbi. Liječnici i veterinari su sukladno svojem zvanju u ratno doba raspoređeni u vojne postrojbe. Jednogodišnji dobrovoljci su sami snosili troškove službe (ako nisu bili u materijalnoj mogućnosti, što je mogla utvrditi samo posebna komisija, troškove je snosila vojska), u što su ulazili hrana, odijevanje, naoružanje, stanovanje i dr. Poslije jednogodišnje službe (koju su mogli produžiti) bivali su prebačeni u “pričuvu, odnosno neaktivno domobranstvo”.⁷⁶ U Dalmaciji je bio vrlo mali broj jednogodišnjih dobrovoljaca. Na temelju statističkog popisa o nadopuni oružanih snaga iz 1886., iz Dalmacije se javilo svega 17 jednogodišnjih dobrovoljaca iz triju razredbenih dobi.⁷⁷ Razlog ovako malom broju prijavljenih jednogodišnjih dobrovoljaca (ne samo za ovo godište nego i općenito), mogao je biti uzrokovan sljedećim: a) malim brojem onih koji su mogli sebi priskrbiti potrebna novčana sredstva za ovakvu službu, tj. samofinanciranje jednogodišnje službe, b) zbog toga što su nakon svršetka ove službe odmah bili raspoređeni u vojsku kao pričuvni časnici, c) zbog malog broja mladića koji su završili gore navedene struke i gimnazije ili neke druge visoke škole. Vjerojatno se mnogima nije sviđala ova mogućnost vezanja uz vojsku, a dijelom i zbog toga što su u slučaju rata ili mobilizacije morali biti (prvi) mobilizirani.

Vrlo je zanimljiva konstatacija da se mladići do svoje 22. godine (od 1889. do 23. godine života) kao vojni obveznici, prema vojnom zakonu, nisu smjeli samovoljno ženiti. Vojni obveznici (“neuvršteni” koji su prešli treći dobní razred) ipak su mogli stupiti u brak, ali samo uz posebnu dozvolu nadležnog okružnog popunidbenog ili domobranskog pukovnijskog zapovjedništva ili najčešće samog Namjesništva. Samo su se “neuvršteni” naknadni pričuvnici i nedjelatni pričuvnici svih dobnih razreda (među njima i oni proglašeni trajno nesposobnima i uopće iz raznih razloga oslobođeni vojne obveze) mogli ženiti samovoljno, dakle, bez posebne dozvole nekih od zapovjedništava.⁷⁸

Iz nekih izvora koji se nalaze u DAZd-u vidljivo je da su dozvolu za ženidbu najčešće dobivali vojni obveznici čiji roditelji nisu bili sposobni za rad ili oni koji nisu imali sestara (ili su ih imali, ali mlade od 17 godina). Na taj način, iz objektivnih razloga održavanja i pomaganja obitelji, mogla im je biti dodijeljena dozvola za ženidbu. Ipak, rijetki su dobivali pozitivna ženidbena rješenja.⁷⁹ Razlog postojanja zakona o zabrani ženidbe vojnih obveznika sve do isteka trećega dobnog razreda,

⁷⁶ List državnih zakona, br. 17305, *Obznana Namisništva, od 4. siječnja 1869.*, Zadar, 1869., str. 10–22.

⁷⁷ DAZd, SRN, 1887., sv. 3333, fasc. V. A, poz. 696, br. 1056.

⁷⁸ *Obrambeni zakon i na provedbu istoga odnoseći se naputak*, str. 272; *Obznana c. k. dalmatinsk. Namjesništva dneva 11. prosinca 1887.* ..., str. 20.

⁷⁹ DAZd, SRN, 1887., sv. 3333, fasc. V. A, poz. 813, br. 6693, br. 13122, br. 21428 i br. 21628. Kako puno vojnih obveznika ipak nije moglo dobiti dozvole za ženidbu, u tadašnje vrijeme su mnogi mladići i djevojke živjeli u suložništvu, tj. živjeli su skupa, ali nevjenčani. U jednoj molbi za ženidbu upućenoj na kotarsko poglavarstvo stoji da ako bi se dotičnom dala dozvola za ženidbu “*vjenčanjem riješio bi se suložništva, koje tali razšireno u ovom kotaru umanjilo bi se.*” Prema ovome dopisu se vidi da je bio dosta raširen tzv. “divlji brak”, tj. da je bilo dosta onih koje žive nevjenčani.

mogao je sadržavati nekoliko elemenata. Kao prvo, neoženjeni mladić u odnosu na oženjenoga, psihološki je rasterećenije mogao stupiti u vojsku i lakše obavljati vojnu obvezu. Drugo, izostanak muške glave (vojnog obveznika) u obitelji s djecom mogao je imati dalekosežne posljedice u prehranjivanju te obitelji, kojoj je prijetila glad. Treći i možda najbitniji moment odnosio se na ratni moral koji je kod neoženjenih vojnika svakako bio puno veći nego kod onih oženjenih.

Vojni obveznici (stalne vojske) koji su svršili djelatnu trogodišnju vojnu službu u stalnoj vojsci, premješteni su u pričuvni sastav. Nakon sedmogodišnje službe u pričuvni vojni je obveznik prebačen u naknadnu pričuvu domobranstva. Nedjelatni sastav naknadne pričuve domobranstva (nakon deset godina službe u stalnoj vojsci) oslobođen je od vojne izobrazbe, vojnih vježbi i godišnjih kontrolnih smotri. Ovo nije vrijedilo za one koji su neposredno unovačeni u naknadnu pričuvu domobranstva, nego samo za one koji su prebačeni iz pričuve stalne vojske.⁸⁰

Pričuvnici koji nisu pozivani na navedene vojne vježbe, morali su svake godine doći na jednodnevni kontrolni pregled (obično poslije poljskih žetvenih radova) radi njihove vojne evidencije.⁸¹ Na kontrolne smotre (“vojno pregledne skupštine”) pozivani su “*dopusnici i pričuvnici stajaće vojske i ratnog pomorstva kao također nadometnih pričuvnika.*”⁸²

Konačni otpust od vojne službene dužnosti iz stalne vojske, ratne mornarice ili iz domobranstva dobivao se po navršenoj dvanaestogodišnjoj službenoj dužnosti u stalnoj vojsci (s trideset dvije godine života), odnosno dvanaestogodišnjoj službenoj dužnosti u domobranstvu (s trideset dvije ili dobrovoljci koji su se naknadno prijavili iza službovnog vremena s trideset četiri godine života).⁸³ Izvanredno je vojni obveznik mogao obavljati vojnu dužnost najkasnije do 36. godine života (ako iz objektivnih ili neobjektivnih razloga nije na vrijeme odslužio).

Zaključak

Na temelju svega prikazanoga može se utvrditi da su bolje prolazili oni vojni obveznici koji su novačeni u naknadnu pričuvu ili domobranstvo, nego oni koji su novačeni u stalnu vojsku ili ratnu mornaricu. O tome gdje će tko biti unovačen odlučivalo se na tzv. ždrijebanju novaka. Na taj način, sustavom ždrijebanja, sreća je odlučivala o tome i gdje će izvučeni novak obavljati svoju dužnost. Premda malo čudan, a ipak pošten način, zadovoljavao je sve vojne obveznike pozvane na novačenje. Iako je od triju dobnih razreda pozvanih na novačenje uvijek ostajao određen broj preko potrebnog kontingenta, to nije značilo da su ti ostali vojni obveznici oni “prekobrojni” oslobođeni vojne dužnosti, dapače: oni su uvrštavani u naknadnu pričuvu

⁸⁰ C. GLÜCKMANN, nav. dj., str. 26.

⁸¹ *Zakon od 11. travnja 1889.*, str. 107; *Zakon od 5. prosinca 1868. (Zakon vojeni)*..., str. 455.

⁸² DAZd, SRN, 1887., sv. 3333, fasc. V A, poz. 18810, br. 21882.

⁸³ *Naputak za izvršbu zakona o naoružanju*, str. 205–221.

ili domobranstvo. Zaista, nikoga nije zaobilazila vojna dužnost. Oni vojno sposobni koji eventualno nisu primljeni (a takvih gotovo da i nije bilo) u stalnu vojsku ili domobranstvo, uvrštavani su u zemaljski ustanak sve do svoje 42. godine života.

Prema tome, ustroj i snaga austrougarske vojske ponajviše su se temeljili na pričuvnim sastavima, kojih je brojčano bilo neusporedivo više nego u aktivnom sastavu. Znatna redukcija aktivnoga (djelatnoga) sastava vojske proizišla je upravo iz velikih troškova koje je on iziskivao. Zbog toga se i pristupilo programu kratkotrajnih obuka (vojne naobrazbe i vojne vježbe), gdje su vojni obveznici dobivali osnovnu vojnu naobrazbu i kao takvi bili obučeni za bojno djelovanje. Time su ujedno i znatno reducirani troškovi iz državnog proračuna za uzdržavanje vojske. Na taj se način prešlo na opciju podizanja kvantitete obučenog neaktivnog sastava vojske, s kojim se moglo računati u slučaju mobilizacije. Ovo je bio jedan od recepata kako nadomjestiti onaj manjak u aktivnoj vojsci. Međutim, dobivajući na kvantiteti, znatno se gubila kvaliteta austrougarske vojske. Ta se nekvaliteta pokazala glavnim nedostatkom austrougarske vojske, osobito u disciplini, ratnom moralu i dr., što je do punoga izražaja došlo u Prvom svjetskom ratu.

*Tado ORŠOLIĆ: RECRUITING AND MILITARY DUTY IN DALMATIA
DURING THE SECOND AUSTRIAN ADMINISTRATION (1814–1890)*

Summary

This article attempts to answer the question what was the form, when and how did recruiting take place and how long did military duty last in the region of Dalmatia. One can speak of systematic recruiting in Dalmatia only after the introduction of listed recruiting service in 1852 when this region was wholly incorporated into the Austrian military system of recruiting new soldiers. Recruiting and the length of military duty was unjustly directed at those from the lower social layers, especially the peasantry. Only after the introduction of compulsory military duty in 1868 did the length of military duty apply equally to all citizens of the Monarchy regardless of their social standing. With the introduction of the home-guard in 1868, which in 1890 was made equal to the regular army, military duty could also be done within this military formation but with a considerably shorter tour of duty than was the case in the regular army. Young men from Dalmatia, although unaccustomed to military duty, in time succumbed to the system and to this mode of serving in the army.

Key words: Dalmatia, recruiting, Austrian administration, 19th century.